

ՆԱՄԱԿ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ

Կղերականութիւնը Գերմանիայում *)

Գ.

Քաղաքական-սոցիալական ասպարիզում կաթօլիկ կղերականութիւնը մնում է նոյն ջատագովը միջնադարեան աշխարհայեցողութեան, նոյն ճարպիկ պաշտպանը Հռոմի եկեղեցական ու աշխարհական շահերի: Փանի որ Գերմանիայի ներկայ քաղաքական կազմը կը մնայ անխախտ ու անփոփոխ, ուլտրամոնտանիզմը եւ կը շարունակի անսանձ աճել, զարգանալ, ի վնաս Գերմանիայի ընդհանուր քաղաքակրթութեան, ի վնաս ժողովրդի մտաւոր ու նիւթական բարգաւաճման: Ռոզա Լիւկսեմբուրգը իզուր չէ անուանում գերմանական ուսյիստագը «հաւաքուն»... Եւ իրօք, պարլամենտարիզմ ասած բանը գոյութիւն չունի Գերմանիայում: Նախարարութիւնը, օրինակ, չէ ընտրւում ուսյիստագի անդամների մեծամասնութիւնից, ինչպէս այդ տեղի է ունենում բոլոր սահմանադրական երկրներում (Անգլիա, Ֆրանսիա և այլն), հետեաբար նա չէ հանդիսանում ուսյիստագի, ապա ուրեմն և ժողովրդի, կամքի արտայայտիչ: Ռալիստագը նախարարութեան հաւատարմութեան քուէ տալու իրաւունքից զուրկ է: Կայսրն է նշանակում ու արձակում մինիստրութիւնը ըստ իր բարեհայեցողութեան: Պատուական, որ երբեք չէ կարող արմատական համարուել, հետեալ պերճախօս ձևով է նկարագրում իւր «Die Zeit» չաբաթաթերթի մէջ Գերմանիայի ներկայ կառավարչական սիստեմը:

*) Տես „Մուրճ“ № 9.

Հոկտեմբեր, 1902.

«Երևակայեցէք ձեզ, ասում է նա—հետեւեալը.

- 1) Ամեն ինչ անում է կայսրը.
- 2) Վերջնական որոշումները ապխատագում կայացնում են արդիւնաբերողների կենտրոնական ընկերութիւնը, գիւղատնտեսների միութիւնը և պապը.
- 3) Ռայխստագը չէ ունեցել որևէ նշանաւոր գործում նախաձեռնութիւն *) և...

Այսպիսի ձախող պայմաններում նոյն-իսկ նախարարութիւնը նախանձելի վիճակի մէջ չէ, նա՝ չունենալով իր ձեռքի տակ համախոհների որոշ մեծամասնութիւն՝ ստիպուած է անդադար ամեն նշարներ գործադրել, որպէս զի ձեռք բերի այս կամ այն կուսակցութեան աջակցութիւնը: Այսօր նա գործում է աջակողմեանի հետ ընդդէմ ձախակողմեանի, իսկ վաղը բոլորովին հակառակը: Կուսակցութիւնները բնականաբար, իրանց կողմից ձգտում են ամեն կերպ օգտուել հանգամանքներից ու էժան չեն ծախում իրանց աջակցութիւնը կառավարութեան. հետեւանք՝ մի շարք կոմպրոմիսներ զօրեղ կուսակցութիւններին...

Ներկայ ապխատագի կուսակցութիւնների կոնստեյլացիան չափազանց բարեյաջող է Centrum-ի համար, և սա չը վարանեց օգտուելու իր բացառիկ դիրքից: Նա հանդէս եկաւ դեռ 1900 թ. նոյեմբերին մի օրինագծով, որի միակ անունը արդէն կարող է չիֆթեյնել. օրինագիծը կրում է «Toleranzantrag» անունն, այսինքն՝ «կրօնական համբերատարութեան առաջարկ»...

—«Centrum-ն ու կրօնական համբերատարութիւն, սա ինչ հանելուկ է».—բացականչում էր զարմացած հասարակութիւնը: Արդարեւ, դա հանելուկ էր, բայց հէնց իբր հանելուկ նա ունի և իր բացատրութիւնը: Մենք արդէն վերև նկատեցինք, որ կղերականութեան ձեռքին այսօրուայ կուլտուրական բոլոր բարիքները լոկ միջոցներ են իրագործելու իր նենդ ձգտումները: Նոյն է և այս դէպքում: Կրօնական համբերատարութիւնը ևս մի միջոց է հաստատելու կաթօլիկութեան նախամեծարութիւնը այնտեղ, ուր նա բացակայում է: Դեռ 1875 թ. Louis Venillot-ը հետեւեալ նշանաւոր խօսքերով էր ձեակերպել կաթօլիկ կղերականութեան տակտիկան.

«Այնտեղ, ուր մենք կաղմում ենք փոքրամասնութիւն, մենք պահանջում ենք ազատութիւն համաձայն ձեր (ազատամիտների) համոզմունքներին, իսկ որտեղ մենք ունինք մե-

*) № 42, 17 Յուլիսի, 1902:

ծամանութիւն, մենք ժխտում ենք ազատութիւնը համաձայն մեր կրօնական հայեացքներին։

Toleranzantrag-ը այս մեթոդի գեղեցիկ ապացոյցն է, Հիւսիսային Գերմանիայում կաթօլիկները կազմում են բնակչութեան փոքրամասնութիւնը և ոչ սակաւ ենթարկւում կրօնական ճնշումների։ Վերացնել ամեն կրօնական սահմանափակումներ ու բռնալ ազատ ճանապարհ կաթօլիկութեան զարգացման համար—անհա Toleranzantrag-ի բուն նպատակը։ Այսպէս օրինագիծը ոչ մի դէպքում չէ կարելի ընդունել որպէս արդիւնք կաթօլիկ կղերականութեան կրօնական համբերատար զգացմունքների ու համոզմունքների։ Հանգուցեալ Լիբէրը՝ (Dr. Lieber.) Centrum-ի նախկին պարագլուխը, ռայսստագում պատճառաբանեց օրինագիծը հէնց այս դիտումներով։ Նա մատնացոյց արաւ մի շարք փաստեր, որոնք պարզ պատկերացում են կաթօլիկների վատթար դրութիւնը, օրինակ, Մեկլենբուրգում, Բրաունշվայգում ու Սաքսօնիայում։

Հետաքրքրական են այդ փաստերը։

Մեկլենբուրգում 1899 թ. կաթօլիկներին արգելւում են հիմնել եկեղեցի աշտարակով ու դանդակատնով...

Բրաունշվայգում կաթօլիկ ծնողները պարտադիր են, իրանց երեխային մկրտելուց առաջ, բողոքական պատօրից վկայագիր վերցնել։ Կաթօլիկ ժողովրդական ուսումնարանները հիմնւում ու պահպանւում են բացառապէս կաթօլիկների նիւթական միջոցներով, մինչդեռ բողոքական ուսումնարանները կառուցանւում ու պահպանւում են ամբողջ քաղաքական համայնքի հաշուով, հետևաբար և կաթօլիկ բնակիչների։ Սաքսօնիայում կաթօլիկները պատարագ մատուցանելու համար պարտաւոր են ամեն անգամ առանձին թոյլտութիւն ստանալ նախարարութիւնից և այլն և այլն։

Սրանք ինքն ըստ ինքեան վրդովեցուցիչ փաստեր են, սակայն մարդ առաւել ևս յուզւում է, երբ ի նկատի է առնում, որ այս ամենը կատարւում է XX-րդ դարի շեմքում և միևնոյն ժամանակ մի պետութեան մէջ, որի «երկիւղած» գահակալը կրօնական ջերմոտանդ ճառեր է արտասանւում աջ ու ձախ և պարծենում համայն աշխարհի առաջ գերմանական կուլտուրայով, գերմանական մտքի յառաջադիմութեամբ, գերմանական քաղաքակրթութեան աշխարհակալութիւններով...

Բայց դառնանք օրինագծին։

Եթէ Toleranzantrag-ը ուղղուած լինէր միմիայն յիշեալ չարիքների դէմ, անշուշտ՝ արժանի կը լինէր ամենայն համակրութեան, սակայն նա տողորուած է այնպիսի հակումներով,

որոնք ոչինչ անհաշիվ են ունին դաւանութիւնների հաւասարութեան, կրօնական համեմատաբարութեան հետ և ուստի զարմանալի չէ, որ նա առաջ բերեց ընդդիմադրութիւն հասարակութեան՝ մասնաւորապէս, նացիօնալ լիբերալների՝ կողմից։ Սոցա, որպէս քաղաքական կուսակցութեան, աչքի ընկնող արժանաւորութիւնն է՝ «թերեւ միակը—անգույլ մաքսսումն ուլտրամոնտանիզմի դէմ, այստեղ նրան յաճախ աջակցում են նաև միւս ազատամիտ ու արմատական կուսակցութիւնները։ Այս անգամ ևս նացիօնալ-լիբերալները բռնեցին օպօզիցեայի առաջի շարքերը։ Սրանք առաջ բերին մի առաջնակարգ մաքսսոզ, որ չափ մօտից ճանաչում է ուլտրամոնտանիներին իր անձնական կեանքից ու բացի այդ մասնագիտօրէն ուսումնասիրել է կաթօլիկ եկեղեցու և պապականութեան պատմութիւնը *), Այս հետաքրքիր անձնաւորութիւնը կոմս Հեոնսբրոեօն է՝ նախկին եղուիտ...

կոմսի անունը ակամայ յիշեցնում է մի ազմկալից միջնադէպ, որ մենք չէինք ուզենայ լուծեամբ անցնել։ Այդտեղ ուլտրամոնտանները հանդէս եկան իրանց բարոյական բորիկութեան ամբողջ քայլով, նրանք աւելորդ անգամ ապացուցեցին, որ նրանց համար սրբութիւն չը կայ...

Երբ ձմեռը սայխստագում քննում էր Toleranzantrag-ն ու հասարակական կարծիքը դրադուած էր օրինագծով, կոմսը հրաւիրեց Միւնխեն կարդալու այդ առիթով մի հրապարակական դասախօսութիւն։ Եզուիտը (թէ և նախկին) եզուիտութեան դէմ... Դա և «դաւաճանութիւն» էր և սպանիչ ծաղր ուղղուած ուլտրամոնտանների դէմ, կարող էին դրանք այդ չափ խիստ բարոյական ապտակ լուռ մարսել։ Բայց ինչ միջոցների դիմել։ Որոշում է թոյլ չը տալ ոչ մի դէպքում, որ ժողովը կայանայ, — և այդ նրանց աջողում է։ Բաւարիայի մայրաքաղաքում հրապարակական ազատ դասախօսութեան ժամանակ տեղի է ունենում մի չը լօռած ամօթալի օկանդալ, որ վերջանում է դատաստանական դահլիճում... Անարժան ձեռքերով խօսքի ազատութեան հասցրած հարուածը սև արատ էր ձգում ամբողջ Միւնխենի վրայ, անհրաժեշտ էր չտապել սրբել։ Եւ անհա Միւնխենի ազատամիտները՝ որոնց թւում և համալսարանի պրօֆեսսորները, կազմակերպեցին մի նոր հրապարակական ժողով ու հրաւիրեցին կոմսին կարդալու իր նախկին դասախօսութիւնը Toleranzantrag-ի դէմ։ Այս ժողովը, որ տեղի ու-

*) Graf von Hoensbroech, „Das Papsthum in seiner kulturellen Entwicklung“, 1902.

նեցաւ Մայիսի 17/30-ին բաղմամբարդ ու ընտիր հասարակութեան առաջ, անցաւ շատ յաջող, կոմսը մանրամասն քննութեան առնելով օրինագիծը, մատնացոյց արեց նրա բոլոր վտանգաւոր հետեանքները, առաջ բերեց մի շարք լուրջ առարկութիւններ, որոնց վրայ, սակայն, մենք տեղի սղութեան պատճառով, անկարող ենք կանգն առնել: Յիշենք երկու հիմնական առարկութիւններ, որոնք ի նկատի էին առնուած նաև ռայխըստագում օրինագծի ընդդիմախօսների կողմից: Ամենից առաջ օրինագիծը բացում է ազատ ճանապարհ ուլտրամօնտանների պրօպագանդայի համար, և ապա կաթօլիկ կղերի ձեռքն է տալիս սկզբնական կրօնական կրթութեան գործը: Իսկ ո՞վ չը գիտէ, սրպիսի վտանգաւոր գործիք է կաթօլիկ հոգևորականութեան ձեռքին մատաղ սերնդի կրօնական կրթութիւնը...

Չը նայած բոլոր ընդդիմադրութիւններին ռայխստագը ընդունեց օրինագիծը, և այդ զարմանալի չէ. սակայն տարակուսելի է որ Bundesrath-ը իր հաւանութիւնը տայ. արդէն փոքրիկ տէրութիւնները, ինչպէս օր. Սաքսօնիան, յայտնել են իրենց բողոքը օրինագծի դէմ:

Մինչդեռ հիւսիսային Գերմանիայում կաթօլիկ կղերական կուսակցութիւնները հանդիպում են միշտ հասարակութեան զօրեղ ընդդիմադրութեան, հարաւային Գերմանիայի մէջ, մասնաւորապէս Բաւարիայում ու Բադէնում, նա անսանձ իշխում է: Այդ գերիշխանութեան արդիւնքն են մի շարք օրէնքներ ու օրինագծեր, որոնք այսօր զբաղեցում են այդ երկրների հասարակական կարծիքը: Առաջ բերենք գոնէ մի օրինակ Բադէնի կեանքից:

Բադէնի կառավարութիւնը ուլտրամօնտանների ազդեցութեան չնորհիւ հանդէս է եկել մի օրինագծով, որի նպատակն է թոյլ տալ հիմնել տէրութեան մէջ նաև արական մենաստաններ (Männerklöster, կանանց մենաստանների արդէն գոյութիւն ունեն): Ակներև է, որ այդ օրինագիծը բնական արդիւնք է վալդէկ Ռուսօի ֆրանսիական կղերական կօնգրէգացիաների դէմ ուղղած օրէնքի: Ֆրանսիայից այսօր ստիպուած են հեռանալ այն միաբանները, որոնք չեն կամենում ենթարկուել օրէնքին: Արդ, բնական էր, որ գերմանացի «եղբայրները» նախօրօք հոգային տեղ տալու «հալածեալներին»...

Թէ որ օրինագիծը վտանգ է սպառնում Բադէնի անտեսական ու սօցիալական խաղաղ բարգաւաճման՝ կարիք չը կայ այստեղ մի առ մի բացատրելու: Բաւական է միայն ի նկարի առնել որ նոր մենաստանների կառուցումը կը զօրայնի կաթօլիկ տարրը

ու այդպիսով կարող է խախտել բողոքականն ու կաթոլիկ դաւանութիւնների մէջ տիրած խաղաղութիւնը, բաղէնցիք լաւ են ըմբռնում Իննսորուկի քաղաքագլխի օգնական Նիլէրի արտասանած աւտորիական ռայիստագում նշանաւոր խօսքերը թէ՛ ռամեն մի նոր մենաստուն մի նոր բերդ է...

Բաղէնի հասարակութիւնը զինուել է այս սպառնող վտանգի առաջ: Օպպոզիցիան մղում է անդուլ կսիւ օրինացով ու կառավարութեան դէմ: Ազիտացիան տարածւում է ամենուրեք, անընդհատ տեղի են ունենում հրապարակական ժողովներ, ուր հասարակութիւնը բարձրաձայն յայտնում է իր բողոքը՝ «սե զօրքիս մուսքի դէմ, յատուկ խնդրագրեր են մատուցանում կառավարութեան, իսկ մամուլը չէ դադարում խիստ դատապարտելուց թէ՛ օրինացիծը, թէ՛ կառավարութիւնը ե՞թէ կղերականների նեղ՝ շահախնդիր ձգտումները: Ուշադրութեան արժանի է այն հանգամանքը, որ բողոքողների առաջի կարգերը բռնել են պրօֆեսորները...

«Բէլգիան, Սպանիան ու Ֆրանսիան—առումէ «Bad. Landes Zeitung»-ը—գեղեցիկ ապացոյց են, որ կրօնաւորների ազիտացիան սպառնում է նոյն-իսկ պետութիւնների գոյութեանը: Այն օրը՝ երբ վանականները մուտք կը գործեն Բաղէն, կը լինի ամենադժբախտ օրը...»:

Բաւականա՛նք այս փաստերով:

Գրանք մի շարք երևոյթներ են, որոնք լուսարանում են կաթոլիկ կղերականութեան դիրքն ու կերպարանքը Գերմանիայի հասարակական-քաղաքական կեանքում: «Մօմմէնի չարժումը» մի գորեղ բողոք է ուլտրամօնտանների հակակուլտուրական, հակակրթական ձգտումների դէմ: Toleranzantrag-ը ապացոյց կղերականութեան միջին դարերից ժառանգած կրօնական ու քաղաքական հայեաղքների, միևնոյն ժամանակ դրանք փաստեր են, որ պարզում են ուլտրամօնտանների այսօրուայ նեղ տակտիկան ու վկայում նրանց հեղինակաւոր ոյժը Գերմանիայի մէջ: Դիտելով այս երևոյթները մարդ մնում է ապշած, չուրա՛ծ, միթէ՛ այս ամենը կատարւում է XX-դ դարի շեմքում՝ մարդկային մտքի հզօր զարգացման օրերում... Ենչ չար պայմանների արդիւնք է ժամանակակից կաթոլիկութեան կենսականութիւնը:

Ինչո՞ւ նա այդչափ դիմացկուն է:

Թողնե՛ք առաջ խօսի պրօֆ. Իօզլը:

«Կաթոլիկութեան յաջողութիւնը չէ կարելի բացատրել—

ինչպէս սովորաբար անում են բողոքականները—պապերի ու եղութիւնների ճարպիկ, հնարագէտ գործունէութեամբ, կաթօլիկութիւնը կրօնական կեանքի մի առանձին ձև է, որ խոր արմատներ է ձգել ժողովրդական մասսայի կրօնական բնազդունների և առհասարակ մարդկային բնաւորութեան որոշ հակումների մէջ: Այն ամենը, ինչ նրա մէջ հակասում է ժամանակակից գիտական աշխարհայեցողութեան, կազմում է հէնց նրա ոյժը: Այդպէս են՝ նրա ծէսերի ու սրբազան խորհուրդների հմայիչ բնաւորութիւնը, նրա լայնարձակ ընդունակութիւնը ներկայացնել վերացականը ու գերբնականը շօշափելի ու ըմբռնելի ձևերով, նրա միակ անսխալական հեղինակութեան վարդապետութիւնը, որ բացասում է ամեն անհատական ինքնուրոյնութիւն ոչ միայն դոգմայական խնդիրների, այլ և խղճի ազատութեան մէջ: Մարդկային մտքի այն մեծ ֆանտասմագորիան, որ մենք անուանում ենք կրօն, ոչ մի տեղ չէ ընդունել այնչափ խոր ու միանոյն ժամանակ այնչափ դիւթիչ կերպարանք, որչափ կաթօլիկութեան մէջ: Աստուածութեան խորիմաստ գաղափարը, որ քրիստոնէութիւնը մտցրեց պատմութեան մէջ, ոչ մի տեղ այնպէս չէ մարդացել ու մարմնացել ու միաժամանակ պահպանել իր գերբնական սրբութիւնը, որպէս կաթօլիկութեան մէջ»^{*}):

Արդարև, կաթօլիկ եկեղեցու հոգեբանական մեծ առաւելութիւնները՝ համեմատած բողոքականութեան հետ՝ անուրանալի են ժողովրդական մասսաների համար: Սակայն կաթօլիկութեան կենսունակութեան գլխաւոր գործօնը կաթօլիկ հոգեորականութեան տնտեսական դրութիւնն է ժամանակակից սօցիալական կեանքում: Կաթօլիկ եկեղեցին չափազանց հարուստ սեփական նստէր է, որի բազմատեսակ շահերը կապուած են ներկայ հասարակական կազմակերպութեան հետ^{**}): Նրա բազմաթիւ արբանեակները կազմում են փոխադարձ սերտ շահերով կապուած դասակարգ՝ որ մէկն է միւս արածնեալ դասակարգերից և, թերևս, ամենաարտօնեալը: Կրօնը ու կապիտալը միացած գործում են մի ուղղութեամբ, ծառայում մի նպատակի... Կղերականութիւնը հանդիսանում է մի կողմից հզօր նեցուկ կարող դասա-

^{*}) Pr. Dr. Fr. Jodl - „Gedanken über Beformkatholicismus“, էջ 12.

^{**}) Գերմանիայի 19 միլիոնից աւել կաթօլիկները հաշուած են 36, 847 կրօնատուներ ու միանձնուհիներ 2,86 մեծաւաստներով... Իսկ փոքրիկ Բաւարիան իւր 4 միլիոն կաթօլիկներով ունի 100 վանք տղամարդկանց համար 1850 կրօնատուներով (Mönche), 1089 կուսանաց վանքեր 11,187 կոյսերով...

կարգերի նեղ շահերի ընդդէմ աշխատաւոր դասակարգերի սպառնալից ձգտումներին, միւս կողմից՝ ապաստան գոյութեան դաժան կուրմէջ թուլացած, յոգնած, անզօր տարրերի կղերականութեան աճման նպաստում են նաեւ Գերմանիայի ներքին քաղաքական պայմանները: Յիշենք մէկը:

Գերմանիան դեռ եւս չէ ներկայացնում քաղաքական ամբողջութիւն. նա կազմուած է 26 մեծ ու փոքր իշխանութիւններից, որոնցից իւրաքանչիւրը համարեա ինքնուրոյն ու անկախ է իր ներքին քաղաքական ու սօցիալական կեանքում: Սակայն Պրուսիան, որ զուլս է անցել Գերմանիայի դաշնակցութեան, ամեն կերպ ջանում է կլանել միւս տէրութիւնները ու ստեղծել միատարր ու միակերպ գերմանական պետութիւն: Պրուսիայի այս ձգտումները հանդիպում են միշտ ընդհանուր ընդդիմադրութեան, մասնաւոր հարաւային գերմանացիների կողմից: Բաւարիայում, օրինակ, ատելութիւնը դէպի Պրուսիան հասնում է հիւանդոտ նախանձախնայրութեան, ամեն մի բաւարացի տոգորուած է մինչև ոսկորների ծուծը կասկածանքով ու թերահաւատութեամբ դէպի Պրուսիան: Փոքրիկ ինքնուրոյն տէրութիւնների այս սեպարատ ձգտումներից կրկին մեծ հնարագիտութեամբ օգտոււմ է կաթիլի կղերականութիւնը, բարձրացնելու համար իր հեղինակութիւնը:

Բերլինը մի փոքրիկ, բայց շատ բնորոշ օրինակ:

Երբ այս տարի հարց ծագեց հաստատել ամբողջ Գերմանիայի մէջ պօստային մարկանների միակերպութիւն, Բաւարիան ի դէմս կղերականների միակն էր, որ ընդդիմադրեց ու չընդունեց «պետական մարկանները»: Պրոֆ. Հերտլինգը ռայխստագում ուղղակի յայտարարեց, թէ.

«Գերմանական մարկանների միակերպութիւնը անհնարին է Բաւարիայի համար, որովհետեւ այդ հակասում է Բաւարիայի ժողովրդի ոգուն»:

Արդ, կաթիլի եկեղեցու կրօնական ամբողջ սիստէմը, նորա ներքին կազմը, քաղաքական կազմակերպութիւնը ու գործունէութեան եղանակը՝ մէկ կողմից, իսկ միւս կողմից Գերմանիայի տնտեսական, սօցիալական ու քաղաքական պայմանները լուսաբանում են կղերականութեան դիրքը, կերպարանքը ու շղջութիւնը: Նոյն այդ պայմանները առատ անունը են տալիս կղերականութեան ու նպաստում նրա զարգացման: Սակայն որպէս ամեն մի պատմական երևոյթ կղերականութիւնը

*) „Wochenblatt der Frankfurter Zeitung“, № 27.

ևս անցողական է: Արդէն կրթուած ազգերի հասարակական-
քաղաքական կեանքի ներկայ պայմանները հրամայողաբար պա-
հանջոււմ են եկեղեցու կատարելալ բաժանումը պետութիւնից,
իսկ մարդկութեան յետագայ զարգացումը անշուշտ կ'իրագործի
անմահ Սկիֆտի իդէալը՝ փոխադարձ սիրոյ կրօնի մասին...

Quidam.